

Орто мектептерде кыргыз тили жана адабиятынан окуучулардын билимдерин бышыктоо максатында интерактивдүү ыкмаларды натыйжалуу пайдалануу

Интерактивдүү деп эсептелинген ыкма-каражаттарды, стратегия-методдорду сабакта пайдаланууда «алардын кайсылары кыргыз тили сабагына ал эми кайсылары кыргыз адабиятына колдонууга көбүрөөк ылайыктуу экенин аныктап алуу зарылдыгы туурабы» деген суроо туулат. Ошону менен бирге эле, бул ыкма-каражаттардын айрымдары, балким, «окуучуну кошумча түйшүккө кабылтып, анын алган билиминин бекемделишине, бышыкталышына көмөкчү боло албастан, тескерисинче, программалык материалды тереңдетип өздөштүрүүдөн алаксытабы» деген да суроо жаралышы мүмкүн.

Негизинен алып караганда, мектептеги кыргыз тили жана адабияты сабагын өтүү үчүн жемиштүү, үзүрлүү, пайдалуу интерактивдүү *метод-ыкмалардын* эсебине, сөзсүз түрдө, «Блумдун ромашка гүлү», «акыл-эс чабуулу», «сынчыл ойлом», «түгөйлөшкөн акыл-эс чабуулу», «тайпалык акыл-эс чабуулу», «чаташкан логикалык чынжырлар», «эркин жазуу», «ролдук оюн жана жаңсоо», «ийрек (зигзаг)», «талкуу (дискуссия)» ал эми, *өтүлгөн темаларды кайталоо, бышыктоо жана бекемдөө максатында колдонулган интерактивдүү ыкмаларга:* «карусель», «Троян аты», «рангалоо (ранжировка)», «Венндин диаграммасы», «кластер түзүү», «эки бөлүктүү күндөлүк», «башкарып окутуу», «биргелешип издөө», «суроолор дарагы», «концептуалдык карта», «кубиктер текстин түзүү», «аналитикалык жалпылоо» ж.б.лар кирет. Биз төмөндө алардын айрымдары тууралуу кеп кылабыз.

Буларды мугалим зарылдыгына карай иргеп алып, кыргыз тили жана адабияты сабагында өтүлгөн окуу материалдары боюнча окуучулардын билимдерин бышыктоо максатында ылайыгына жараша колдоно алат. Жаңы материалды өздөштүрүү сабактарында бул ыкмалардын айрым фрагменттери гана колдонууга алынышы ыктымал. Мында көбүнчөсү салттуу методдорго артыкчылык берилгени дурус. Өтүлгөндү бышыктоо, бекемдөө, тереңдетип өздөштүрүү, кайталоо жана жыйынтыктоо сабактарында интерактивдүү ыкмалар, методдор, интерактивдүү дидактикалык оюндар, сабактын салттуу эмес формаларын көбүрөөк пайдалануу окутуунун натыйжалуулугун арттырууга гана шарт түзөт деген ойдобуз. Кыргыз тилиби же кыргыз адабиятыбы же болбосо, кайсыл гана предметтен өтүлгөн сабак болбосун анын алдына коюлган максатын (билим берүүчүлүк, тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк) ишке ашырууда, окуучунун билим алууга карата умтулуусун шарттап, аны оптималдаштыра турган интерактивдүү ыкма-каражаттарды орду менен, туура жана ылайыктуу тандоо жана колдонуу бул – окутуу-тарбиялоо ишинде ийгиликке жетишүүнүн башкы өбөлгөлөрүнүн бири болуп эсептелинеринде күмөн жок.

«Карусель» ыкмасы кыргыз тили жана адабият сабагында өтүлгөн окуу материалдарын кайталоо, бекемдөө жана бышыктоо үчүн колдонулат. Мында окуучулар суроолорду жооптору менен түзүп келишсе да болот. **Өткөрүүнүн тартиби:**

-парталарды П тамгасы түрүндө жайгаштыруу менен, класстын ортосунда бош аянт даярдалат.

- андан кийин окуучулар саноо жолу менен экиге бөлүнөт да, биринчи номерлер ортого чыгып, ички тегеректи түзүшөт. Экинчи номерлер алардын сыртынан экинчи

тегерек түзүп, бири-бирине бетме-бет турушат. Биринчи номерлер экинчилерге, экинчилер биринчилерге суроо берип, өз ара баарлашышып, жооп алышат. Биринчилер солго жылып, экинчилер ордунда калат ж.б.

-берилген суроого жооп бере албай калышса, суроо берген окуучу өзү жооп берет. Ошентип, ички тегерек суроо бергенде сол жакка, сырткы тегерек суроо бергенде оң жакка жыла беришет. Суроо берүүнү биринчи суроо берген окуучулар кездешкенге чейин же убакытка жараша мугалим токтотконго чейин улантса болот.

«Троян аты» (аталышы байыркы гректердин «Иллиада» эстелик мурасынын окуяларынан улам алынган) ыкмасынын максаты - адабият курсу боюнча өтүлгөн материалдарды кайталоо жана алар боюнча суроолорду жооптору менен бирге түзүү. Мында окуучулар мурдагы алган билимдерин системалаштырууга жана жалпылоого мүмкүнчүлүк алышат. Ошондой эле, окуучулардын интеллектуалдык деңгээли да жогорулайт. **Кандай тартипте өткөрүлөт:**

- мында да класста парталар «П» тамгасы түрүндө жайгаштырылып, ортосуна тегерете эки катар отургучтар коюлат.

-төрт-беш окуучу өз каалоосу же мугалимдин сунушу менен ортого чыгып, ички тегерекке отурушат. Дагы төрт-беш окуучу алардын сыртынан отурушат.

-ички тегеректегилер «Троян аты» деп аталат. Алардын милдети – сырткы катардагы окуучулардын берген суроолоруна ылдам - 20-30секунддун ичинде жооп берүү.

-сырттагылар суроолорду бере башташат. Эгерде бирөө жооп бере албаса, ал суроону бирге талкуулашып, жооп табышат.

- бөлүнгөн 6-8минуттук убакыт аяктаганда алар ортодон чыгышып, башка окуучулар отурушат. Эң татаал суроолорду бир окуучу доскага же ак ватманга жазып турат. Ал суроолорго жалпы окуучулар жооп бериши керек же үйгө тапшырмага берилет.

Эскертүү: Окуучулардын берген суроо-жооптору төмөндөгүдөй критерийлер менен бааланаарын мугалим сабак башталаарда эскерткени оң:

- эң кызыктуу суроолор жана ага карата жооптордун өзгөчөлүгү;
- жаңы материалдардын жана кошумча адабияттардын колдонулушу;
- жооптордун тактыгы, орундуулугу жана логикалуулугу.

«Рангалоо» (ранжировка) ыкмасынын максаты - окуучулардын кыргыз тили жана адабияты боюнча материалды канчалык деңгээлде түшүнгөндүгүн, ар кандай маселенин үстүндө ой жүгүртө билүүсүн аныктоо аркылуу алардын салыштыруу жана баалоо жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү. **Кандай тартипте өткөрүлөт:** мисалы, адабият сабагынын аспектинен алып карасак, окуучулар бир эле чыгарма тууралуу бир нече пикирлерди же андагы көтөрүлгөн проблемаларды, каармандардын инсандык сапаттарын, сюжеттин элементтерин бирден тизмелеп карап чыгып, алардын ар бирин башкаларына салыштырып, канчалык деңгээлде маанилүү экендигин аныкташат. Даярдыктары ар кандай деңгээлде болгондуктан, окуучулар бири-бири менен макул болушпай, өз пикирлерин түшүндүрүп жана башкалардын айтканын угуп, жыйынтыгында, кыргыз адабиятындагы көркөм адабий чыгармалар боюнча окуу материалын терең түшүнүүгө жетишишет.

Жуп менен же топ менен иштөө: Ч.Айтматовдун «Жамийла» повестиндеги козголгон проблемаларды, идеяларды атап көрсөтүү, булардын өз-өзүнчө маанилүүлүгүн чечмелөө. Окуучулар түгөйү менен же тайпада повесттин мазмунунда чагылдырылган идеяларды, козголгон проблемаларды бири-бирине салыштыруу менен баалуулуктарына жараша жазып чыгышат (эгерде мүмкүнчүлүк болсо, доскага аткарышып,

презентациялап беришсе да болот). Окуучулардын бардыгы тапшырманы аткарып бүткөндөн кийин, жазгандарын класска окуп беришет.

Башкарып окутуу ыкмасынын максаты - тексттин мазмунуна жана идеясына жараша алдын ала божомолдоого үйрөтүү менен «эмне жөнүндө?», «эмне болот?» деген сыяктуу суроолорго жооп издөө менен окуучулардын ички туюм-сезимдери ойгонуу менен логикалык жана сынчыл ойлонуу жөндөмдүүлүгү артып, кызыгуулары пайда болот. **Өткөрүүнүн тартиби:**

- 1) Мугалим өтүлүп жаткан чыгарманы бөлүктөргө бөлөт жана аларга суроолорду даярдайт.
- 2) Сабакта өтүлө турган чыгарманын автору айтылат.
- 3) Автор жөнүндө эмне билесиңер? деген суроо берилет. Бул сүйлөшүү көп убакытка созулбашы керек жана түшүнүктүү, кызыктуу болушу үчүн бир-эки факты айтылат.
- 4) Негизги чыгармалары аталып, «аларда эмне жөнүндө айтылышы мүмкүн?» деген суроо берилет.
- 5) Өтүлчү чыгармадан алынган үзүндү-тексттер таратылат.
- 6) Мугалим тарабынан: чыгарманын үзүндү-тексти көргөзгөн жерге, тынымга чейин гана окулуусу керек деген көрсөтмө, нускама берилет.
- 7) Ар бир бөлүк (тыным) окулуп бүткөндө, алдын ала даярдалган суроолор берилет. Суроолор чыгарманы, анын үзүндү-текстин тереңирээк кабыл алууга, түшүнүүгө, кыялданып ойлонууга, талдоого, баалоого багытталат. Бирок мугалим өз оюн билдирбеши керек.
- 8) Үзүндү-текстке карата андан ары эмне болоору жөнүндө болжолдонгон суроолор берилет. Мында кызыгуу, андан ары батыраак окууга карата каалоо пайда болот.
- 9) Кийинки окууда жаңы маалыматтарды алышат. Ошентип, чыгармада канча эпизод-текст болсо, ошончо жолу ушул аталган иштер кайталанат.
- 10) Эссе жазуу (8-10мин.) сунушталат. Түгөйлөр бири-бирине эссени окуп беришет.
- 11) Каалоочулар жалпы класска окуп берсе да болот.

Биргелешип издөө (дискуссиянын бир түрү) ыкмасынын максаты окуучуларды өтүлгөн адабий материалдарды терең ойлонуштуруп, талкуулоого үйрөтүү.

Суроолор дарагы ыкмасы кайталоо жана жыйынтыктоо сабактарында колдонулат. **Өткөрүүнүн тартиби:**

- 1) Чыгарма толук же анын кайсы бир эпизоду берилет.
- 2) Өз алдынча иштөө менен ар бири бирден суроо түзүшөт.
- 3) Экиден иштөөдө ал түзүлгөн суроолорду катарлаш отурган эки окуучу талкуулап, кагаздан кесилген алмага, шабдаалыга же алмурутка жазышат.
- 4) Топтоо иштөө: жазган суроолорун окуп беришет.
- 5) Флипчартка тартылган жашыл даракка суроолорун илишет.
- 6) Каалагандар чыгып, ал суроолорду окуп беришет.
- 7) Суроого жооп беришет, толукташат.
- 8) Суроону окуган окуучу ар бир суроодон кийин: «суроого туура жооп алдыкпы?» деп сурап турат.

Концептуалдык карта ыкмасы биринчилерден болуп психология илиминде пайда болгон. Окумуштуу психологдор адамдын эсинде маалыматтар кантип сакталаарын же кандай карама-каршылыктардан туратын билгилери келишкен. Кандайдыр бир идея же ой экинчи бир идеянын чыгышына себеп болоорун далилдешкен. Концептуалдык картаны түзгөндө маалыматтар канчалык көп болсо, мугалимдин аракети ошончолук

натыйжалуу болот. Бул ыкманы кластер менен алмаштырбоо керек. Кластер концептуалдык картанын биринчи баскычы болуп эсептелет. Концептуалдык картада материалдарды жөн гана топторго бөлбөстөн, өзүлөрүнүн концепциясына (негизги түшүнүктөрүнө) ылайыктап түзүшөт. **Түзүүнүн эрежелери:**

- 1) Окуучуларга жакшы белгилүү болгон чыгарма, мисалы, Т.Касымбековдун «Адам болгум келет» повести тандалып алынат.
- 2) Окуучулар ушул чыгармага байланышкан маселелерди, андагы козголгон проблемаларды эстеп жазышат.
- 3) Жазгандарын окушат. Алар доскага жазылат.
- 4) Маанисине карата категорияларга бөлүнүп, концептуалдык карта түзүлөт (схема, таблица, сүрөт түрүндө).

Кубиктер текстин түзүү ыкмасында окуучулар көркөм чыгарманы, андагы көтөрүлгөн проблемаларды, темасын, идеясын, сюжеттик курулушун, образдар системасын таанып билүүнүн алты деңгээлинен өтүшөт. Кубиктер тексттери менен иштөө Б.Блумдун таксаномиясынын таанып-билүү максаттарынын алты категориясына негизделген. **Кадамдар:**

- 1) Адабий чыгарманы, анын эпизодун, же андагы кайсы бир маселени иргеп алуу.
- 2) Бардык тарабына тапшырмалар жазылган кубик менен таанышуу.
- 3) Ал суроолорго жооп берүү менен эссе жазуу.
- 4) Жазылгандарды окуп берүү.

Кубиктин капиталдарындагы тапшырмалар:

- 1) Предметти, кубулушту, көтөрүлгөн проблеманы сүрөттөө (алган орду, маанилүүлүгү, көркөмдүгү).
- 2) Салыштыр. (Кандай айырмачылыктары бар? Эмнеси менен баалуу?)
- 3) Ассоциация бер (Бул эмне менен байланышкан? Эмнени эске салат?)
- 4) Талдоо. (Ички баалуулуктары кайсылар? Кандайча түшүнүлөт? Идеялык-тематикалык өзгөчөлүгү эмнеде?)
- 5) Колдон (Чыгармадагы идеяларды күндөгү турмуш менен кантип байланыштырса болот? Кантип пайдаланасың?)
- 6) Макул болгон жана каршы аргументтеринди түз. Окуучулар кубиктин туш келген тарабындагы суроолорго жооп беришет.

Аналитикалык жалпылоо ыкмасы төмөнкү план боюнча жүргүзүлөт (Суроолор берилген тапшырмага байланыштуу өзгөртүлүшү мүмкүн):

- 1) Автор бул чыгармасында эмнени бышыктап жатат?
- 2) Ал аны кантип далилдеп жатат?
- 3) Бул үчүн ал кандай аргументтерди, далилдөөлөрдү келтирүүдө?
- 4) Эмне үчүн ага дал ушул аргументтер маанилүү?
- 5) Автор аталган чыгармасын жазууда кандай максаттарды көздөп жатат?
- 6) Эмне үчүн биз автор чагылдырган идеяларга ишенебиз же ишенбейбиз?

Жогоруда биз интерактивдүү окутууда колдонулуучу ыкмалар, каражаттар тууралуу кыскача гана сөз кылдык. Булардын ичинен Синквейн менен Даймонд кыргыз тили үчүн балким, болсо болор, ал эми, адабиятты окутуу ишине анча деле ылайыгы жок болгондуктан ага дээрлик токтолгон жокпуз. Интерактивдүү методдордун, ыкмалардын кыскача мүнөздөмөлөрүн келтирүүдө Өскөн Саалаевдин 2007- жылы өзүнчө болуп басылып чыккан «Окутуунун усулдары» аттуу мугалимдер үчүн методикалык колдонмосунун маалыматтары пайдаланылды.

Маалыматтык-компьютердик технологияны колдонууга багытталган методдор:

- Долбоорлоо
- Алдын – ала тапшырма берүү
- Көрсөтүлгөн видео көркөм, тарыхый фильмдерди, мультфильмдерди колдонуу ж. б

Учурдагы окутуу процессинде компьютердик технологияны колдонуу сабактардын оптималдуу уюштурулушуна өбөлгө болот. Бул методдордо тапшырмалар алдын-ала берилип, окуучулардан чыгармачылык изденүүнү талап кылат. Натыйжада, окуучулар изденүү, салыштыруу, талдоо, синтездөө, презентациялоо көндүмдөрүнө ээ болушат.

Он-лайн долбоорунун технологиясын колдонуу методдоруна интернет маалыматтарын колдонуу, кайра иштеп чыгуу, окуучулардын чыгармачылык сайттарын түзүү кирет.

Дидактикалык материалдарды максаттуу колдонуу:

- Перфокарталар
- Карточкалар
- Көнүгүүлөр жыйнагы
- Тексттер жыйнагы

Окуучулардын ден соолугун сактоо технологиясы боюнча сунуштар:

Ден соолукту сактоо технологиясынын негизги факторлору:

- Физикалык фактор же мектеп чөйрөсү
- Педагогикалык фактор
- Социалдык фактор

Ден соолукту сактоо педагогикасынын милдеттери:

- Мектеп окуучусунун эң мыкты ден соолугун камсыз кылуу
- Окуучуда ден соолук маданиятын калыптандыруу
- Өзүнүн жана башкалардын ден соолугуна кам көрүүнү үйрөтүү.

Окуучулардын ден соолугун сактоо максатында окуу программаларынын көлөмүнүн окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык түзүлүшү. Предметти өздөштүрүүдөгү талаптар, компетенттүүлүктөргө ээ кылуу - окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүнө ылайыкташтырылып, ар бир баланын жекече жөндөмүнө карата ишке ашырылуусу зарыл.

Техникалык камсыздоого төмөндөгүлөр кирет:

- ✓ Иллюстрациялар
- ✓ Сүрөттөр
- ✓ Таблицаалар
- ✓ Слайддар
- ✓ Окуу материалына ылайык диафильмдер
- ✓ Мультфильмдер
- ✓ Анимациялык материалдар
- ✓ Кинофильмдердин эпизоддору
- ✓ Сөздүктөр, маалымдамалар
- ✓ Электрондук китептер
- ✓ Аудио-видео жазуулар
- ✓ Окуучулардын чыгармачылык иштери

- ✓ CD
- ✓ DVD
- ✓ VCR
- ✓ Компьютердик программалар

Адабияттар

1. Өскөн Саалаев Окутуунун усулдары. Бишкек, 2007.
2. Б.Исаков. Кыргыз тилин орто мектептин 5-11-класстарына натыйжалуу окутуу боюнча усулдук колдонмо. Б. Учкун. 2011
3. З.Жаңы муундагы окуу китебинин мазмуну менен ички түзүлүшүн баалоо боюнча Жобо жана Практикалык колдонмо. –Б., 2006;
4. В.И.Мусаева Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Методикалык окуу куралы. Бишкек «Гүлчынар» 2014. 99б.
5. В.И.Мусаева Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Бишкек 2015. 96б.